

TÜRK DESTANLARINDA HAYVAN SEMBOLİZMİNE GENEL BİR BAKIŞ (DEDE KORKUT KİTABI'NDAN ÖRNEKLER)

**A General View Over Animal Symbolism in Turkish Epics
(Samples from the Book of Dede Qorqud)**

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZKARTAL*

ÖZ

Bu makalede, edebiyatımızın önemli bir ögesi olan Türk destanları ve bu destanlarda sıkça kullanılan hayvan sembolleri konu olarak ele alınmıştır. Bireylerin kişilik ve aidiyet duygularının gelişiminde etkin olduğu bilinen kültür eserlerimizden Türk destanlarına dikkat çekmek ve destanlar aracılığı ile Türk toplumunda ve kültüründe yer bulan, sembolleşen varlıklar vurgulanmaya çalışılmıştır.

Türklerin yaşam ve inançlarında teşekkül ettirdiği efsane destanlarla ve hikâyelerinde anlatılan gelen, bazen yol gösterici, bazen hayvan-ata olarak türeyiş destanlarına giren, bazen de av, avcı ve koruyucu olarak kullanılan hayvanların çoğunlukla güçlü, zeki ve korkusuz olmalarından dolayı kutsal görülmeleri, simge olarak kullanılmalarına sebebiyet vermiştir. Öyle ki; yaşadıkları her bölgede medeniyetin kurucuları, adaletin temsilcileri olan Türkler, içinde buldukları her dönemde hayvanlarla olan ilişkilerini kesmemiş, onlara kutsal görev ve güç simgeleri yükleyerek hikâye, masal ve destan anlatılarını sanatında, inanç ve düşüncelerinde yaşatarak yaşamlarına ortak etmişlerdir.

Bu makalede, Türk destanlarının hemen hepsinde yer bulan, kutsal olarak kabul görmüş, sembol olmuş hayvanların anlamlarının, Dede Korkut Kitabı'nda karşımıza çıkan kullanım ve semgesel anlamlarındaki benzerlikleri örneklerle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Türk Destanları, Dede Korkut, Mitoloji, Sembol

ABSTRACT

This article deals with Turkish Epics, which are important elements of our literature, and animal symbols used in these epics so often. It has been aimed to pull attention to the presence of Turkish Epics, as one of our cultural traces, which are known to be effective in the development of individual's personality and senses, and to contribute to the acquisition of national and moral values by means of epics.

Narrated through the legends and epics formed in the lives and beliefs of Turks, taking part in 'derived epics' as an animal-ancestor, sometimes like a guide and sometimes used as a prey, a hunter or a protector from time to time, the animals, seen as holy ones mostly due to the fact that they are intelligent, powerful and fearless, have been used as symbols as a consequence. Such that; Turks, who are the founders of civilizations and representatives of justice in every region they have lived, have never put an end to their relations with animals in any period and made them a partner to their lives by loading them the symbols of holy duty and power and by way of making the narrations of story, tale and epic live in their arts, beliefs and thoughts.

In this article, the animals, which have become symbols and been included in almost all Turkish Epics, are going to be evaluated via samples through their symbolic meanings and the usage in Dede Qorqud Epic.

Key Words

Turkish Epics, Dede Qorqud, Mythology, Symbol

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, ozkartal1968@hotmail.com

GİRİŞ

Destanlar; milletlerin din, fazilet ve millî kahramanlık maceralarının manzum hikâyeleridir. Destanlar, gerek tarihi aydınlatma, gerekse fikir ve sanat hayatına kaynak olma bakımından kıymetlidirler. Destanlar, halk gözüyle görülen, halk ruhuyla duyulan ve halk hayalinde masallaştırılan tarihlerdir (Banarlı, 1971: 1–2). Eski bir Sümer hikâyesinde “tarih yapar, fakat efsane güzelleştirir” cümlesi geçmektedir. Süreyya (1933:5) bu cümleyi “tarih bize maddenin hareketini, efsane ise bu hareketin şiirini ve cazibesini verir. Hareketini efsaneleştiremeyen cemiyetler, hareketten mahrum kalan cemaatler kadar akım ve iptidaidirler” diyerek açıklık getirir. Türk millî destan ve efsanelerindeki hareketlilik ve vurgulamalar, toplumsal yaşantı ve inancın, millî ve manevi değerlerin birer sembolü olacak kadar içten, güzel ve anlamlıdır. Şu bilinmelidir ki; “Millî destanlar, tarihi vak’aları tasvirde ziyade milletin yüksek millî duygularını in’ikas (aksetme) ettiren, tamamıyla ve yahut az çok tarihe müstenit (dayalı, dayanmış) bir ideal âlemi gösteren halk edebiyatı eserlerinden ibarettir” (Togan, 2002:502).

Türk mitolojisinin ilk destanı sayılan Alp Er Tunga’dan (Tunga Alp, İran kaynaklarında Efrasiyab) Oğuz destanına ve İslam sonrası destanlara (Satuk Buğra Han, Dede Korkut, Köroğlu vb.) kadar bütün Türk dünyası destanlarında millî düşünce, inanç, töre, kahramanlıklar vurgulanmış, bütün anlatımlarda simgelere, sembollere ayrıntılı yer verilmiştir. Destan anlatımlarındaki bu simge ve sembollerin birçoğu hayvan figürleri ile

donatılmıştır. Bazen savaşılan, bazen yol gösterici olan, bazen binek olarak kullanılan ve kutsal sayılan, bazen de yerilen ve kötünün simgesi olarak kabul edilen hayvan sembolleri Türk destanlarında çokça karşımıza çıkmaktadır.

M.Ö. XII. yüzyıldan daha eski olduğu düşünülen ve tarih sahnesinde ilk Hunlarla anlatılmaya başlanan Türk tarihi, Orta Asya dediğimiz uçsuz bucaksız bölgede göçebe atlı kültür olarak yüzyıllar boyunca töre ve geleneklerini muhafaza etmeyi başarmıştır. Atlı kültür, Minussinsk bölgesinde, Tagar Gölü ve adasının, Altaylarda ise Mayamir bozkırının adını taşımıştır. Altay ve Tanrı Dağları’nda çok tanınan İskitler ve Saka adı ile adlandırılan kavimlerin sanatında hayvan üslubunun doğduğuna ve geliştiğine şahit olunmuştur. Barovka’ya göre, hayvan üslubunun çıktığı yer Altaylardır (Diyarbakirli,1972:7). Sanatın, toplulukların maddi ve manevi değerlerinin aynası olduğu düşünülürse, Şibe, Kantanda, Başadar, Berel, Tüekta, Pazırık ve Noin-Ula kurganlarından çıkan halılar, kap kacaklar, ağaca oyulmuş mistik hayvan figürleri, vahşi hayvanların mücadele sahneleri kabartmaları, süs eşyaları, eyerler, koşum takımları ve eyer altı örtüleri gibi eserlerde, toplumun dinamik çizgileri ile zengin form anlayışını ve hayat dolu sanatını daha iyi anlamamız mümkün olmuştur (Diyarbakirli,1972:38).

Türklerdeki bu sanat anlayışı, görsel eserlerle sınırlı kalmamıştır. Sözlü anlatım ve edebiyat alanındaki mitolojilerinde, masallarında, destan ve hikâyelerinde de hayvan motiflerine yer vermişlerdir. Bunun en belir-

gin örneği Oğuz Kağan Destanı'dır. Destanda Oğuz'un vücudu hayvanlar âleminden alınma benzetmelerle tasvir edilmiştir. "Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi." anlatımı ile Oğuz Kağan, doğadaki güç ve kudretlerine bağlı olarak hayvan-ata olarak kabul edilmiş, kutsal sayılmış hayvanların bir kısmının kutsiyetlerini üzerinde toplamıştır. Bir diğer kutsallık ise Oğuz'un savaşlarında ona gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurdun yol gösterici olmasıdır (Kaplan, 2002:513). Bayat, (2002:523) "Eski Türkler sadece efsanevi kahramanlarını veya hükümdarlarını değil, aynı zamanda askerlerini de kurtarıcı ve yol gösterici kurda benzetiyorlardı. Bu ise Türk ordusunun kurtarıcılık misyonu ile ilgilidir. Orhon-Yenisey Yazıtları'nda "Kağanımın ordusu kurt gibidir" (Kanım Kağan süsi böri tek) cümlesi de bunu tasdik etmektedir" sözü ile hayvan-ata olarak kabul edilmiş varlıkların sadece kahramanlar ve kişiler üzerine değil, bir ordunun tamamı üzerine de yansıtılabildiğini söylemektedir. Kahramanlar, hanlar ya da hakanlar üzerinden vurgu yapılan hayvan sembolleri toplumun liderlerine verdiği değeri göstermekle beraber, orduya verilen değeri vurgulaması açısından da önemlidir. Millî birlik ve beraberliğin, toplumsal güç ve kudretin birer temsili göstergeleri olarak her zaman milletin gönlünde yerini almıştır.

Destan ve Hikâyelerde Öne Çıkan Hayvan Sembolleri

Türk destanlarının birçoğunda kendine yer bulan hayvan motifi gele-

neği, destan geleneğimizin en önemli örneği sayılan Dede Korkut Kitabı'nda da kendine yer bulmuştur. Türklerin Müslümanlığa girişinden sonraki bir zamanda yazıldığı bilinen Dede Korkut Kitabı ya da "Kitab-ı Dedem Korkut", içinde on iki anlatıya yer veren bir nüshadan oluşmaktadır. İlk olarak Almanya'da Dresden kütüphanesinde bulunmuş ve Alman Türkiyatçı Fr. Von Diez tarafından 1815'de Tepegöz hikâyesinin Almanca tercümesini vererek tanıtmıştır (Öztürk, 2000:154). Kitabın Vatikan'da bulunan bir başka nüshası daha vardır. Bu nüsha içinde ise altı anlatıya yer verilmektedir. Türkiye'de ilk kez "Kilisli Muallim Rifat Bey tarafından kopyası çekilerek 1332 (1916) yılında devlet matbaasında bastırılmıştır" (Necmi,1933:71). Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut" isimli kitabını 1938 yılında çok az sadeleştirerek halkın anlayabileceği bir biçimde yayımlamıştır (Binyazar,1996:33). Türk efsane ve destan geleneğinin önemli bir parçası olan Dede Korkut Kitabı için Köprülü (Ergin, 2005:5) ; "bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar" sözü ile bu destanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Büyük âlimler tarafından Türk efsane ve destan geleneğinin en önemlisi sayılan Dede Korkut Kitabı'nın birçok hikâyesinde doğaüstü canlılara yer verilmiş, o devrin en kuvvetli, en korkunç ve vahşi hayvanları olarak sayılan kükremiş aslan, kara boğa ve kara deve gibi birçok varlık hikâyelerdeki anlatımda kahramanların karşısında kendine yer bulmuştur. Epitet olarak ifade edilen kahramanların ad-

ların önüne getirilen sıfatlar (Başgöz,1998:23) Gökyay'ın "Dede Korkut Hikâyeleri" (2000:1-248) kitabında da yer almış ve bu hayvanlar kahramanlar ile bağdaştırılarak hikâyelerde şöyle tasvir edilmiştir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyu hikâyesinde; "...Meğer hanım. Bayındır Han'ın bir boğası vardı, o boğa katı taşa boynuz vursa un gibi üğüdüdü. Bir yazın, bir güzün boğa ile buğrayı savaştırırlardı... Meğer sultanım, gine yazın boğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ yanından, üç kişi sol yanından demir zincirlerle boğayı tutmuşlardı."

Salur Kazanın evinin yağmalandığı boyu beyan eden hikâyede; "Bir gün Ulaş-oğlu, tülü kuşun yavrusu, yoksul kimsenin umudu, Amıt Soyunun arslanı, Karacığın kaplanı, konur atın iyisi... Sudan geçti bu kez önüne kurt çıktı. Kurt yüzü mübarektir... Çalkara kuş (kartal) erdemli... At ağızlı Uruz Koca..."

Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek boyu hikâyesinde; "...At koşursa çalmlı, çalkara kuşu erdemli bir güzel, yahşi yiğit oldu."

Kazan Beyin oğlu Uruz'un tutsak olduğu boyu beyan eden hikâyede; "Bir gün Ulaş oğlu, erenlerin arslanı, tülü kuşun yavrusu... çalkara kuşu erdemli..."

Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinde; "Adam ejderhası Deli Dumrul"

Kanlı Koca oğlu Kanturalı boyu hikâyesinde; "Salcan Hatun (Tarabuzan tekürünün kızı)... Bir bölük kaza şahin girmiş gibi kâfire at saldı... Doğan kuşu olup uçayım mı? ... Öğünürse er öğünsün, aslandı!"

Kazılık koca oğlu Yeğenek boyu

hikâyesinde; " Türkistan'ın direği, tülü kuşun yavrusu, Amıt Soyunun arslanı, Karacuk'un kaplanı... Ejderhalar ağzından adam alan Deli Evren..."

Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyu beyan eden hikâyede; "...Hanım, ormandan bir aslan çıkar, at vurur, apul apul yürüyüşü adam gibi... Atamın adını sorarsan kaba ağaç! Anamın adını dersen kağan aslan!"

Beğil oğlu Emren'in boyu hikâyesinde; "Aslan eniği yine aslandı,"

Salur Kazanın tutsak olup oğlu Uruz'un çıkardığı boyu hikâyesinde ise; "...Aslanım Uruz!.. Yedi başlı ejderhaya yetişip vardım..." gibi tabirler ve tasvirler yanında Salur Kazan'ın soyunu anlatırken hayvanlarla ilgili mecazi soylama da yapılmıştır.

...“Akkaya'nın kaplanının erkeğinde bir köküm var,

...Aksazın aslanında bir köküm var,

...Azvay kurt eniği erkeğinden bir köküm var,

...Aksungur kuşu erkeğinde bir köküm var" gibi Oğuz toplumunun güçlü, çevik ve yırtıcılığı ile değer gören hayvanların yanında kahramanlarla anılması, övülmesi, alp kişilere olan güvenin işaretini ve toplumun tabiata verdiği önemi yansıtmaktadır.

Ayrıca, "av avlayalım, kuş kuşlayalım, sığın geyik yıkalım... Tepel kaşga (Alnında akıtması olan) aygırına Dünder bindi. Gök bidevisin tutturdu, Kazan Bey'in kardaşı Karagüne bindi. Ak bidevisin çekti... Beyrek boz aygırına bindi... Din düşmanı alaca atlı kâfir bindi... Katar katar kızıl develerini yeddiler... Tavla tavla şahbaz atlarına binmişiz... altıyüz

kâfir atlandı koyunun üzerine vardı... Bre itim kâfir... Şahin benim kuşumu alır gördüm... Kara boğa derisinden... Canavarlar başı arslandır... Kağan aslan geldiğinde... Cümle kuşlar sultanı Çalkarakuş” gibi hayvanların da hikâyelerde sıklıkla geçmesi Türk toplumun avcılıktan ve hayvan yetiştiren göçebe yaşamdan dolayı önem verdiği hayvanlar olarak söylenebilir. Şunu da belirtmek lazımdır ki, hayvan isimleri Türk boylarında hanlara, beylere ünvan olarak verilmiştir. Kırzioğlu (1987:921) “Millî destanlarımızdan Dede Korkut Oğuznameleri’nin Tarih Belgesi Bakımından Değerleri–Armenya/Yukarı Eller Tarihi’nin İçyüzü” adlı çalışmasında bu konuyu şöyle açıklamıştır.

Horasan-Sakaları kolundan çıkan ve İran dini (Zerdüştlük) tesiri altında kalan Arşaklılar, millî Türk ananesine, kurucudan sonuncuya (M.Ö.250-M.S.227) kadar bağlıydılar. Bunların hepsinin kullandığı “Arşak Ünvanı”da Türkçe olup, “Pars (Babur/Bebir) ile Ayı Karması Yırtıcı” anlamındadır (XV. yüzyılda Türkçe’ye çevrilen, “Acaibü’l Mahlukat” kitabı). Eski atalarımızda, güçlü hayvan adlarını ünvan olarak kullanmak, padişahların geleneği idi: Sakalı Cihangir Afrasyab (M.Ö.654–626), Türk kaynaklarında, “Alp-Er Tonga/Töngge = Alp-Er Pars/Babur”; Gayrimüslim Yakabular’ın 1046’da Karahanlı’ları bunaltan hükümdarının ünvanı “Böke = Evren, Ejderha”; Müslüman Karahanlılar’ın bütün padişahlarında görülen “Arslan ve Buğra (erkek deve) ünvanları gibi.

Hayatlarını avcılık ve hayvancılıkla kazanan insanlar doğada bulunan tüm canlı ve cansız varlıkların,

zor doğa şartlarına en iyi şekilde uyum sağlayabilen hayvanların yaşamını yakından izlemiş ve onlara hayranlık duymuşlardır. Hayvanların doğadaki davranışlarını, yaşam tarzlarını ve karakterlerini öğrenen insan, bu canlı varlıklara sembolik manalar yüklemeye başlamıştır. Aslan gücü ve kudreti, kartal göklerin hâkimiyetini, kurt vahşiliği, korkusuzluğu, yol göstericiliği, önderliği, liderliği göstermiştir.

Ergenekon, Türeyiş ve Bozkurt Destanları’nda kurt, Türk toplumunca simge haline gelmiştir. Türkler için o, özgürlüğün, gücün ve yol göstericiliğin simgesidir.

Türk mitolojisinde Anka, Simurg, Garuda, Grifon, Ejder gibi fantastik hayvanlar geçmekte iken Dede Korkut Kitabı’nda İslam kültürünün de etkisi ile olmalı ki, hayvanlar genelde avlanılan ya da kahramanlar için savaşılan canlılar olarak karşımıza çıkmıştır.

Çoruhlu, (2002:131); “Bu fantastik hayvanlar farklı kültürlerde yer almakla birlikte özde birbirlerinden türemiş oldukları söylenebilir” diyerek, Simurg’un İran mitolojisine, Anka ya da Zümrüdüanka’nın Arap-İslam kültürüne, Garuda’nın Hint mitolojisine, Karakuş’un (muhtemelen Kartal) Türk kültürü ve mitolojisine ait olduğunu söylemektedir. Ayrıca “ejderha bütün dünyada Çin mitolojisi ve sanatına ait kabul edilse de, Türk mitolojisi ve sanatında da büyük yer tutmuştur. Bu masal hayvanı, gök, yer-su unsurlarına bağlı olarak geniş bir uygulama alanı bulmuştur” demektedir (Çoruhlu, 2002:132). Efsane, destan, hikâye ve masallarda geçen bu varlıkların mitolojik boyutları sözlü anlatımla, yazılı eserlerle dile gelirken, sanatçıla-

rın çalışma alanına girerek, simgesel anlamları ve görsel temaları ile sanat eserlerinde yerini almaktadır.

EJDERHA: Ejderha bütün dünyada Çin mitolojisi ve sanatına ait kabul edilse de Türk mitolojisi ve sanatında gök ve yer-su unsurlarına bağlı olarak, özellikle erken dönemlerde bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiştir. Su, bolluk ve yeniden doğuşun timsali sayılan ejder motifi, Türk hayvan takviminde de yıl simgesi olarak yer almıştır (Çoruhlu, 2002:132–133). Sibirya’daki Kırgızlara atfedilen VI.-VIII. yüzyıllardan kalma bir diğer tunç levha, bir çift ejder başını, ağaç ve boynuzlu ve hayvan kulaklı bir ejder maskesiyle birleştirilmiştir. Kansu Hunlarının yer tanrısı yer ejderine benzer ejder başlarıyla tasvir edilmiş gök ejderi kanatlı, sakallı, boynuzlu, yer ejderi gibi kanatsız, sakalsız ve boynuzsuz resmedilirdi. Söz konusu eserdeki ejder başları ve ağaç yer ibadetine işaret ederdi (Esin, 2004:42-43). Ejderha resimleri, birçok eserde yalnız olarak tasvir edildiği gibi, birçok efsane, destan ve hikâyelerde kahramanların gücünü ve başarısını temsil eden, ejderha öldürme sahneleri tasvir edilmiş ayrıca yer ve gök kültü olarak ele alınmıştır.

Dede Korkut Kitabı’nda Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı boyu beyan eden hikâyede ejderha motifi, kâfirlere karşı kardeşleri Kıyan Gücü ve Demir Gücü ile mücadele veren Karacuk Çoban üzerinden “insan ejderhası Karacuk Çoban” söylemiyle tasvir edilirken, Kazılık Koca oğlu Yeğenek boyu hikâyesinde “Ejderhalar ağzından adam alan Deli Evren...” ve “...erenler ejderhası Kazan Bey’in

kardeşi Karagüne” ve Kanlı Koca-oğlu Kanturalı boyu hikâyesinde “O üç canavarın biri kağan aslandı, biri kara boğa idi, bir de kara buğra idi. Bunların her birisi bir ejderha idi” tasvirleri ile güç ve kuvvetin, kahramanlığın ve yenilmezliğin simgesi olarak verilmiştir (Gökyay, 2000:25-40-135).

KARTAL: Ölen kişilerin ruhlarının, bir kuş olarak göğe uçmaları, Türklerde oldukça yaygın bir düşüncedir (Ögel,2006,C.II:129). Hint mäsallarına göre Garuda denen akbaba, Garuda, Karuti ve Karakuş adıyla hem Budist hem de Budist olmayan Türk mitoloji ve sanatına girmiştir. Bu mitolojik sembol, Orta Asya Budist sanatında, Kök ve Batı Türk (550–740) ile Uygur (850–1220) devirlerinde çok görülmektedir. Alacalı kuyruğu veya kanatları olan bir akbaba veya kartal gibi genellikle kulaklıdır. Uygur sanatında çocuk kaçıran veya göğe yükselmek için binek olarak kullanılırken tasvir edilmiştir. İslamî Türk devrinde de gerek Hakanlı, gerekse Selçuklu sanatında bazen kulaklı olarak görülen büyük yırtıcı kuşun “Altın kanatlı” kuş adı sonraları “Karakuş”, adı tavşancıl kartal olarak “İl-kuş”, alacalı kartal veya akbaba gibi kuşlara verilmiştir (Esin,2004: 172–173).

Türklerin millî simgelerinden olan kartal, Şamanist uygulamalarda en yüksek ruhları taşıdığına inanılan, Gök Tanrı’nın, koruyucu ruhun ve adaletin timsali, Göktürk ve Uygur devirlerinde hükümdar ya da beylelerin sembolü, güneşi, gücü ve kudreti simgelemesinin yanı sıra, koruyucu ruhun ve adaletin de simgesidir. Hayvan-ata ya da yardımcı ruhlardan birini temsilen zaman zaman Şaman el-

bisesi üzerinde yer almıştır. Kartalın hükümdarlık, güç ve kuvvetle ilgili simgesel anlamları İslamiyet'ten sonrada devam etmiş, hatta devlet arması (Selçuklularda çift başlı kartal arması) olarak kullanılmıştır (Çoruhlu, 2002:133-134). Altay-Türk destanlarından olan Maaday-Kara destanında kartal, ülkenin refah ve huzur simgesi olan ve Ulu Tanrı Üç-Kurbustan tarafından yaratılmış ölçüsü belli olmayan devasa ölümsüz ağacın (demir kavak) ortadaki dalları üzerinde iki benzer kara kartal tünemiş ve düşman bahadırın gelme ihtimali olan yolu beklemekte olarak karşımıza çıkmaktadır (Bekki, 2002:575). Burada kartal, gözetleyici ve tehlikelere karşı haberdar edici, Tanrının yarattığı bir simgenin tepesinde yuva yapacak kadar önem ihtiva eden, ilahi ağaçta dahi yer bulan bir varlık, ilahi bir sembol durumundadır. Selçuklu ve Selçuklu sonrası Türkiye'sinde, sikkelerde, kalelerin taş duvarlarında, seramik ve ahşap saray kaplarında, Hacı Bektaş Veli'nin mezar taşında olduğu gibi aziz kişilerin mezar abidelerinin girişlerinde çift başlı olarak tasvir edilmiştir (Esin,2004:219).

Dede Korkut Kitabı'nda kartal motifi çokça yer almış "At koşursa çalmlı, Çalkarakuş erdemli" ve "cümle kuşlar sultanı Çalkarakuş" gibi tasvirler ile (sözü edilen "Çalkarakuş" Gökyay'a göre kartaldır) bu kuşa gösterilen hayranlık, ilgi, önem ve beğeni hikâyelerde adaletin, gücün ve kuvvetin simgesi olarak kullanılmıştır (Gökay, 2000:41).

KURT: Kurt, Orta Asya ve İç Asya'da hayvancılık ve avcılıkla geçinen toplumların en çok korktuğu

hayvanlardan biri olmuştur. Fizikî kuvvetleri ve yırtıcılıkları nedeni ile doğaüstü güçlerinin olduğu düşünülerek korkuyla karışık bir saygıyla anılırken, gök kaynaklı ve hayvan-ata sembolü olan kurt tasvirlerine, Şaman alet ve elbiselerinin üzerinde de rastlanılmaktadır (Çoruhlu,1999:111).

Banarlı, (1971:32) "totem devri yaşayan Türklerin Ongun'u bozkurt, destanlarda Türk'ün hayat ve savaş gücünü temsil eder" demektedir. Kurt, proto-Türk döneminde bir totemken, Hun döneminde ata kültürüne dönüşmüştür. Hayvan-ata kavramı, destanlarda kurttan türeme inancına dayanmaktadır. Devlet, hükümdarlık gibi unsurların simgesi olmuştur. Çin kaynaklarında, egemenlik ve yiğitlikle ilişkisi hakkında bilgiler sunulmuştur. VI.-XII. yüzyıllara ait Doğu Türkistan'daki Türk freskolarında kurt başlı bayrak tasvirlerine ve İslamiyet'ten sonraki minyatürlerde de kurt tasvirlerine rastlanılmaktadır. Ayrıca Oğuz Kağan Destanı'nda gök kurdun bir ışıkla ortaya çıkması, Tanrısallığın habercisi olarak işaret edilmiştir. Gök kurt ya da bozkurt nitelermelerinin yanında, "ak kurt" veya "al kurt" ve "kara kurt" ibarelerine rastlandığını, bu tür adlandırmaların renk simgencilğine dair olduğunu, ak kurt saflık, temizlik ve erdemi, al kurt şiddeti ya da yer unsurunu, kara kurt ise karşı durulmaz kuvveti, yeraltı unsurunu ve kötülüğü simgelemektedir (Çoruhlu,2002:135-136). Oğuz Kağan Destanı'nda "yol gösterici sembol" olan kurt, Göktürk destanlarından olan Türeyiş Destanı'nda "koruyuculuk ve Türklerin kurttan türemesi", Bugut Anıtı'nın Soğdça yazılmış yazıt kısmı

üzerinde, Göktürk hanedanının kurttan türeyiş efsanesinden bir sahneyi işaret eden, kurdun emzirdiği bir çocuğu gösteren kabartma bulunmaktadır (Çoruhlu,1999:113–116). Bayat, (2002: 522) Oğuz destanında sadece yol gösterici olan ve kılavuzluk eden “Bozkurt’un gök ışığının içinde sabah erken Oğuz Kağan’ın çadırına inmesi ve onu sefere kaldırması, ışığın Tanrı işareti olduğunu ispatlar. Hunlar da gök ışığın içinden inen kurda büyük ihtiram gösterir, onu kurtarıcı olarak bilirlerdi. Kıpçaklar arasında da kurt kurtarıcıdır” diyerek kurdun kutsallığına ve Tanrı tarafından gönderilmiş ilahî varlık oluşu inancına vurgu yapmaktadır.

Ergenekon Destanı’nda geçen yol gösterici Bozkurt’un bir çobana gözükmesi, çobanın kurdu takip ederek bir çıkış noktası bulması ve bu çıkış yerinde demircinin ocak yakarak dağı eritmesi ile “Börteçene’nin peşini bırakmayan insan kudreti bu geçitten geçecek, bağlı kuvvet serbest kuvvete, durgun cemaat yayılan ve genişleyen cemaate dönecektir. Esir kavim kurtulacak, çıplak kavim giyinecek, yoksul kavim zenginleşecektir (Orhon Kitabesi)” (Süreyya, 1933:6) söylemi Türkler arasındaki kurdun kutsal olarak değerlendirilmesi sadece yol göstericiliğinin dışında milletin varlığının devamında, yayılıp bir yurt sahibi olmasındaki rolü ile de Ergenekon Destanına anlamca zenginlik katmaktadır. İnan, (2002:79) “bugünkü Şamanist Türklerde kurdun kutsi mahiyeti olduğu görülür. Şaman davullarında mutlak kurt resmi bulunur. Tuba (Uranhay) Türklerinin kam dualarında Bozkurt’a hitap edilir” demektedir.

Ögel’e (C.II, 2006:115) göre, büyük devletler kurmuş olan Türklerde kurt, bir sembol olmuştur. Göktürklerde, tuğlar ile bayrakların tepesinde yer alma yolu ile bir devlet sembolü olduğunu söylemiştir. Çoruhlu’nun (1999:146–147) bildirdiğine göre, Çin kaynakları kurdun egemenlik ve yiğitlik sembolü oluşuyla ilgili bazı bilgiler sunmaktadır. Çin yıllığında “Sancaklarının başına altından kurt başı takarlar. Muhafızlarına, savaşçılara Fu-li (börü) derler. Çin dilinde anlamı kurt demektir. Yani kurttan doğmuşlardır,” diye aktarmaktadır. Ayrıca Doğu Türkistan’daki Türk freskolarında kurt başlı gönder (bayrak) tasvirlerine rastlandığını, bu tasvirlerin İslamiyet’ten sonraki minyatürlerde de görüldüğünü söylemektedir. Türk boylarında kurt üzerine anlatılan birçok destan bulunmaktadır. Sadece Göktürk dönemine ait olan “Gökbörü Destanı, Börü Destanı, Asena Destanı, Ergenekon Destanı” buna örnek olarak verilebilir (Öztürk, 2000:241-246).

Dede Korkut Kitabı, Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı boyu anlatan hikâyede Kazan Han düşman üstüne giderken yolda karşılaştığı varlıklarla söyleşir. Bunlardan biri de kurt’tur. Hikâyede bu olay şöyle anlatılmaktadır.

“...bu kez önüne bir kurt çıktı. Kurt yüzü mübarektir, kurtla bir haberleşeyim, dedi.

Karanlık akşam olanda günü doğan!

Kar ile yağmur yağanda er gibi duran! Karakoç atları kişnettiren!

Kızıl develer gördüğünde buzlaş-tıran! ...”

Hikâyede görüldüğü gibi kurt övgü ile söz edilen gücün, kuvvetin, korkusuzluğun, saygı duyulan zeki bir hayvan olmasının yanında “kurt yüzü mübarektir” cümlesiyle kutsiyetlik simgesi yüklenmiş olarak görülmektedir (Gökyay, 2000:28).

ASLAN: Çoruhlu (2002:136), “Türk sanatında aslan figürleri daha çok Budizmle birlikte görülmekle beraber, Altaylarda Pazırık kurganlarından çıkarılan eserler üzerinde aslan-grifon tasvirlerine rastlanması, bu hayvanın Türklerde daha erken devirlerden itibaren tanındığını gösterir” demektedir. Aslan; savaş, zafer, iyinin kötüyü yenmesi, kuvvet ve kudret sembolü olmuş, postu ve yelesi de yiğitlik simgesi olarak kullanılmıştır. Türlerde uzun saçın yaygın olmasıyla aslan yelesi arasında sembol bakımından ilgi kurulmuştur. Çin kaynaklarında bazı Türk hükümdarlarının aslanlı tahtta oturduğu yazılmaktadır. Türk sanatında kanatlı aslan tasvirleri gök’e ait unsur olarak İslamiyet’ten sonraki Türk sanatında, İslamiyet’ten öncekinin izinde gelişmiştir. Birçok mitolojide aslan motifi güç, kuvvet, koruyuculuk ya da taht sembolü olarak kullanılmaktadır (Çoruhlu, 1999:149–151).

Aslan, Budist Türkler arasında ve sanatında bazen bir Tanrı, bazen de hükümdarın kendisini ya da oturduğu tahtı simgeler. Çoruhlu (2002:137) “Budist Türk sanatında ve diğer Budist sanatlarda aslanın beyaz, kıvı, sarı ya da kara olarak düşünöldüğünü görürüz. Bu renklerin bazıı muhtemelen yön ve renk simgeçiliğı ile ilgilidir” demektedir.

Dede Korkut Kitabı’nda da as-

lan tasviri birçok yerde geçmektedir. Hikâyelerde aslan simgesi Kazan Han’la özdeşleştirilmiş, büyüklüğü, hükümlanlığı, koruyuculuğı, yenilmezliğı, gücü ve liderliğı “Amıt soyunun aslanı”, “erenlerin aslanı” tasvirleri ile simgelenmiştir. Bunun yanı sıra Kanlı Koca oğıu Kanturalı boynunu beyan eden hikâyede de; “Ya kara buğranın göğsü altında kalayım, ya boğanın boynuzunda ilişip kalayım, ya kağan aslanın kıynağında didileyim” anlatımı yer almaktadır (Gökyay, 2000: 137).

Hikâyenin devamında Kanturalı’nın aslanla güreşi anlatılırken “Canavarlar başı aslandır, aslanla da oyun gösterebilir...”, “boğadan kurtuldu aslandan nice kurtula?” ve “Kağan aslan geldiğinde belini büktün”, “canavarlar başı kağan aslan”, “öğünürse er öğünsün, aslandır”, “aslan uruğı” gibi söylemler ile kahramanlar aslanla benzetilmekte, aslanın liderlik, güç ve kuvvetin simgesi olduğı vurgulanmaktadır (Gökyay, 2000:142).

Basat’ın Tepegözü öldürdüğü boynu beyan eden hikâyede küçük bir çocuk olan Aruz Koca’nın oğıu düşman saldırısında düşer ve bir aslan bulup götürür, besler. Bu hikâyede aslan tasviri üzerine şu cümleler kullanılmıştır. “Hanım, ormandan bir aslan çıkar, at vurur, apul apul yürüyüşü adam gibi, at basıp kan sömürür.”, “Kağan aslan koptu Tepegöz”, “Atamın adını sorarsan kaba ağaç! Anamın adını dersene kağan aslan!” (Gökyay, 2000:172–184). Bu cümlelerde aslanın övöldüğü görölmekte kahramanlar aslanla benzetilmek hatta aslan tarafından beslenip büyütölmektedir. Burada önemli olan nokta annenin “Anamın adını dersene

kağan aslan!” sözü ile bir aslana benzetilmesi olayıdır. Doğurduğu çocuğun bir aslan gibi olmasından dolayı anne de bir aslana benzetilmiştir.

KAPLAN: Türk mitoloji ve sanatında kaplanın takvimlerde “kaplan yılı” olarak kullanılması, bu hayvana değer verdiklerini göstermektedir. Kaplan, Türklerde güç ve yiğitliğin (Alplik) sembolü olması yanında astrolojiyle ilgili olarak dört ana yönden birine ait olan “ak ya da benekli pars” dört büyük yıldız grubundan birinin de simgesidir. Kaplan postu Budist devirlerde, Budizm’in gücünü ve hükümdarın kudretini ifade eden bir taht sembolüdür (Çoruhlu,1999:151–153).

Kaplanın güç ve yiğitlik sembolü olduğunu gösteren, Altay kurganlarından (I. Tüekta kurganı) çıkarılan sanat eserleri, bu hayvanın hayvan-ata olarak saygı gördüğünü işaret etmektedir. Erken devir Türk sanatında olduğu gibi İslamiyet sonrası Türk sanatında, özellikle minyatürlerde kaplan tasvirleri yaygın olarak kullanılmıştır (Çoruhlu,2002:137–139). Selçuklu dönemi saray tasvirleri, hükümdarı panter veya efsanevi yaratık avıyla ya da doğanla avlanırken gösterilmiştir (Esin,2004:264).

Dede Korkut Kitabı’nda kaplan unsuru çok kullanılmamakla beraber Basat’ın Tepegözü öldürdüğü boyu beyan eden hikâyede tek başına Tepegözle savaşmaya giden Basat’a, Kazan Han yenilgileri ile ilgili olarak şöyle söylemektedir.

“Kara evren koptu Tepegöz,
Arş yüzünde çevirdim, alamadım,
Basat!

Kara kaplan koptu Tepegöz”
(Gökyay,2000:178) söylemi

hikâyede Tepegöz kaplana benzetilmede, kaplan motifinin güç, yiğitlik ve yenilmezlik sembolü olduğunu ortaya koymaktadır.

AT: Şamanist törenlerde at, Şaman’ın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurban hayvanı olarak önem kazanmıştır. Şaman at yardımıyla yeraltına ya da öteki dünyaya geçebildiğinden, ölümünde sembolü olduğu için çoğu kez kanatlı olarak düşünülmüştür (Çoruhlu, 2002:140). Atlı Türklerin, ailelerinden sonra, ikinci değerli varlıkları, atlarıdır. Çin kaynakları “Türklerin hayatı atlarına bağlıdır” demektedir. Geç Antik dönemde ve Ortaçağda hükümdarın eski ünvanı olan “Aspavati” (atın efendisi) Türk hakanlarına verilmiştir. At, dini toplantılarda ve saray törenlerinde düzenlenen yarış ve biniciliğin yanı sıra kurban veya adaklık olarak kutsal bir yön kazanmıştır. Kök Türkler, cenazelerinde, atalar tapımı ayinlerinde ve hükümdarın tahta çıkışlarında atlı törenler, ayinler düzenlemiştir. Eski ve Ortaçağ metinlerinde, Türk beylerinin ve Alplerinin atı, onları her gün eşlik eden bir dost olarak görülmektedir. At, sahibi öldüğünde de yanında yer almış, onunla gömülmüş ya da yakılmıştır. Kesilmiş ağaçlar üzerinde kabrin başına asılan at, cennete giderken binilecek hayvan olarak tasavvur edilmiştir. Antik dönemde olduğu gibi Ortaçağ ve daha sonrasındaki dönemlerde de at, hükümdarlık gücünün bir simgesi olmuştur. Selçuklu dönemi saray tasvirlerinde, hükümdar genellikle hazır durumda bekleyen atıyla birlikte, gösterişli kıyafetler içinde tahtında otururken gösterilmiştir. Soylu kişilerin yer aldığı süvari hücumları Top-

kapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde bulunan “Varda ve Gülşah” adlı eserde olduğu gibi Selçuklu dönemi yazma eserlerde de sıklıkla resmedilmiştir. (Esin,2004:257–265).

Çoruhlu, (1999:156) Türk kültüründe atla ilgili olarak, “Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikâyede at, sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmıştır. Savaşdaki faydaları dolayısıyla kuvvet ve kudret simgesi de olmuştur. At sürüleri ise zenginliğin ifadesi olarak görülmüştür” demektedir. Ögel’e göre ise, (1971:143) “Türkler atları Tanrı’ya kurban ederken, bir sırığa geçirir ve atın gövdesini göğe doğru dikerlerdi. Din ve düşünce bakımından bu hareketin pek çok derin anlamları vardı. Onlara göre kurban edilmiş bir atın tüylerini saklamak da insana uğur getirirdi” demektedir.

IV ve VI. asır Batı kaynaklarına göre, “henüz ayakta durabilecek Hun çocuğunun yanında eyerlenmiş bir at hazır bulunur... Hunlar at üstünde yerler, içerler, alışveriş yaparlar, sohbet ederler ve uyurlar... At, başka bir kavmi yalnız sırtında taşıdığı halde, Hun at üstünde ikamet eder...” 7. ve 10. asır Bizans kaynaklarına göre “Türkler sanki at üstünde doğmuşlardır, yerde yürümesini bilmezler” denilmektedir. Bozkır Türkü bütün varlığını borçlu olduğu, hususi ad ve ünvanlar verdiği, törenle gömdüğü ata, gerektiğinde konuşan, zekâ sahibi, gökten inmiş, bir nevi kutsal hayvan gözü ile bakar (Kafesoğlu, 2006:221). Bütün Türk destanlarında at vazgeçilemeyen en büyük yardımcı, güç durumlarda sahibinin uyarıcısı ve dosttur. Manas’ın Ak-kula’sı, av kö-

peği ve av kuşu kahramanın ölümünden sonra mezarını beklemiş ve insan gibi konuşmuşlardır. Köroğlu’nun ölümünde Kır At, bir insan gibi yas tutmuş kırk gün yem yememiştir. Ayrıca Kazak destan kahramanlarından olan Kobilandı’nın “Tayburıl”, Alpamiş’in “Başsubar” isimli atlarına kuş gibi uçma özelliği verilmiştir (Köksal,2002:591). Kaşgarlı Mahmut’un büyük eseri Divan-ı Lugatit Türk’te belirttiği üzere “at Türkün kanadır” deyimini Türklerin atsız düşünülmeceği anlamında kullanıldığı gibi ilk Türk destan kahramanı Alp Er Tunga’ya göre “ay gök için ne ise at da er için o kadar gereklidir” sözüyle de Türk kültüründe kutsal kabul edilmiş olan hayvanların başına konulmuştur (Çınar, 1996:203). Türkler atların denizden çıkan, dağdan inen veya gökten, rüzgârdan, mağaradan gelen kutsal aygırlardan türediğine inanırlardı. Oğuz Kağan’ın çocukluğu da destanda at sürüleri güderek ata binerek geçmiş, ilk kahramanlığını at sürülerini ve halkı yiyen canavarı öldürerek göstermiştir. Buz dağına kaçan atını getiren bir bey’e de Karluk adını vererek ad alıştırta dahi at rol oynamıştır (Demirel, 1995:77).

Dede Korkut Kitabı’nda da at simgesi hikâyelerde vazgeçilmez bir unsurdur. Bütün hikâyelerde yük taşıyıcı, sahibinin en iyi dostu, övgülerle anlatılan, sevgi ile söz edilen, adaklık ve kurban hayvanı olarak yer bulan simgedir. Atların kutsallığı, onlara verilen övgü ve sahipleri ile anılmaları hikâyelerde şöyle geçmektedir. “Atağızlı Aruz Koca, ...Boz aygırlı Bamsı Beyrek, ...Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdır, ...Koşarken ak-

boz atın sürçmesin, ...Şahbaz atlarım sana binit olsun, ...Konur atını çek-tirdi, sıçrayıp bindi, ...Karakoç atıma binmeden, ...At ayağı külük, ozan dili çevik olur, ...Kazılık atıma eyer vura-yım, ...Yüğrük atını koşturup Kantu-ralı güzünü göğe atar, ...Yelesi kara Kazılık atına çabucak bindin” gibi tas-virlerin yanı sıra “konur atını çek-tirdi Kazan Han bindi, tepel kaşğa aygırına Dünder bindi, gök bidevisin tutturdu, Kazan Bey’in kardaşı Karagüne bindi, Ak bidevisin çek-tirdi” gibi anlatımlar ile de renk sembolizmine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Bamsı Beyreğin “at demem sana, kardaş derim” söylemi ata verilen değeri ve sevgiyi simgelemektedir.

BOĞA: Boğa genellikle yer unsuru olarak değerlendirilmekle beraber eski Türklerde Alplik ongunu ya da timsalidir. Erken devir Türklerinde savaş ilahı, kuvvet ve kudret timsali olduğundan hükümdar ya da hükümdarlık simgesi sayılırdı. Orhun abideleri, Tonyukuk yazıtında hükümdarın yağlı semiz bir boğa ile karşılaştırılması bu konuyu desteklemektedir. Oniki hayvanlı Türk takviminin de yıl simgelerinden biridir. Nevruz bayramında da tasvir edilen aslan (güneş) ve boğanın mücadelesi baharın gelişini simgelerdi (Çoruhlu, 2002: 145–146). Dede Korkut Kitabı’nda gerek Boğaçhan hikâyesinde gerekse Kanturalı hikâyesindeki boğa yenilen taraf olarak anlatılmaktadır. İnsanlarla ya da hayvanlar arasındaki mücadeleleri tasvir eden resimlerde boğanın yenilen taraf olarak resmedilmesinden dolayı boğanın yer unsuruna ait olduğu düşünülmüştür. Bayat, (2002:522) “Oğuz Kağan Destanı’nın el yazma nüshasın-

da birinci sayfada boğa resminin yer alması, Oğuz’un doğarken ayaklarının boğa ayağına benzemesi, boğa kültürü ile ilgili eski bir dini inanç çerçevesinde gerçekleştirilir” diyerek, Oğuz Kağan’ın doğumunu yer unsuruyla birleştirmekte ve Oğuz’u tanrıdan gelen vasıflarla donatmaktadır. Ayrıca Oğuz Kağanın gergedanla mücadelesinin Boğaçhan ve Kanturalı’nın boğa ile mücadelesi arasında da benzerlikler vardır.

Dede Korkut Kitabı’nda en açık şekilde Boğaç Han hikâyesinde boğa güç, kuvvet ve yiğitlik simgesi yanında ad olarak ta verilmiştir. Hikâyede olay şöyle anlatılmıştır.

...Meğer hanım. Bayındır Han’ın bir boğası vardı, o boğa katı taşa boy-nuz vursa un gibi öğütürdü... Meğer sultanım, gine yazın boğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ yanından, üç kişi sol yanından demir zincirlerle boğayı tutmuşlardı... Boğayı koyuverdiler, oğlancıklara “kaç!” dediler. ...Boğa da oğlana sürdü, geldi, diledi ki oğlanı öldüreydi. Oğlan boğanın alnına yumruğunu dayadı. Boğa götün götün gitti... Boğa ayaküstünde duramadı, düştü, tepesinin üstüne yıkıldı. Oğlan bıçağına el vurdu, boğanın başını kesti... Çağırdılar. Dedem Korkut gelir oldu. Oğlanı alıp babasına vardı... Bayındır Han’ın Ak meydanında bu oğlan savaş etmiş, bir boğa öldürmüş, senin oğlunun adı Boğaç olsun, adını ben verdim, yaşını Allah versin dedi (Gökyay,2000:6–8).

Kanlı Koca oğlu Kanturalı boyu hikâyesinde ise Kanturalı’nın boğa ile mücadelesi Boğaç Han hikâyesine benzetilmiş, boğa yapılan güreşte aynı yöntemle yenilmiştir. Bu hikâyede de “Ya

boğanın boynuzunda ilişip kalayım”, “Demir zincirli boğayı getirdiler”, Boğa, boğa dedikleri, kara inek buzağısı değil midir?”, “Boğanın zincirini aldılar, salıverdiler. ...Boğanın alınına bir yumruk öyle vurdu ki boğayı götü üzerine çökertti” (Gökyay, 2000:137–141).

Hikâyelerdeki söylemlerde boğanın bir kahramanla karşılaştırılması ile Alplik olgusu, güç ve kuvvet simgesi ortaya konulmaktadır.

DEVE: Diğer birçok hayvan gibi deve de Türk mitolojisinde Alplik simgesidir. Özellikle buğra denilen erkek develer kahramanlar tarafından töz olarak kabul edilir (Çoruhlu,2002:146). Bazı Şamanist inançlarda savaş Tanrısı, Kızagan Tengre'nin Altaylı kamlar tarafından kırmızı yularlı erkek deve sırtında bir Tanrı olarak tasvir edildiği görülür. İslamiyetten sonra Karahanlılarda deve bir unvan ongunudur. Zaman zaman kanathı olarak tasvir edilmesi devenin hükümdarlıkla ilgili bir sembol olmasına yol açmıştır (Çoruhlu,1999:165–166).

Dede Korkut Kitabı'nın Boğaç Han hikâyesinde, Bayındır Han'ın bir boğa ile deveyi güreştirme motifi boğanın yanında devenin de güç, kuvvet ve kudret kavramı ile ilgisi olduğunu göstermektedir. Aynı olay Kanturalı boyu hikâyesinde ise, Kanturalı'nın Tarabuzan tekürünün güzel kızı Salcan Hatun'u almak için önce boğa, sonra aslan, üçüncü olarak da deve ile savaştığı Alplik, güç, kuvvet ve kudret ile bağdaşmaktadır. Hikâyede olay şöyle anlatılmıştır.

...Canavarlar başı devedir, onunla da oyununu oynasın, dedi. ...Kan Turalı fırlar, devenin koltuğundan

girer, fırlar, çıkar. ...Kan Turalı ayağa kalktı: - Bre beni deve burnuna yapışınca o kızın sözüyle yapıştı derler, yarın Oğuz eline haber varır, deve elinde kalmıştı, kız kurtardı, derler. Bre kolca kopuzumu çalın, öğün beni! Yaradan Ulu Tanrı'ya sığındım, bir buğradan döneyim mi? İnşallah bunun da başımı keseyim, dedi (Gökyay, 2000:145–146).

SONUÇ

Türk toplumunun doğayla iç içe yaşamış olması sebebiyle tabiat ve tabiatı meydana getiren unsurlar, önemli varlıklar olarak görülmüş, Türk destan ve inançlarında ağırlıklı olarak Tanrı'nın gönderdiği yardımcı varlıklar, gizli güçler olarak yer bulmuştur. Eski Türk inanç sisteminde kut almış olan hayvanlar, Şamanist inanç geleneğine bağlı semavî varlıklar olarak ta görülmüş ve sembolleştirilmiştir. Bu sembolleştirilmiş varlıklar, ata ruhuna bağlı fizikî ve cinsel özellikleri olan, kam (şaman) kültürünün tüm özelliklerini taşıyan, ihtiyaç duyulduğunda yardım alınabilen, sevgi ve saygının yanında korku duyulan varlıklardır. Bu hayvan sembolleri türeyiş ongunun yanı sıra bazen savaşılan, bazen güç ve kuvvetine, zekâsına hayran olunan bir dost, bir yardımcı ve silah arkadaşı olmuşlardır. Devletlerin ve hükümdarların kuvvet ve taht sembolü, yiğitlerin Alplik simgesi, hayvan-ata ve/veya hayvan-ana ya da ruhun temsilcisi, bolluk ve bereketin simgesi, savaş ilahı, Gök Tanrı inancında koruyucu ruh ve adaletin timsali, Şamanist uygulamalarda en yüksek ruhları taşıyan binek varlığı, bazense kurbanlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Şu da

bilinmelidir ki bu hayvan sembolleri efsane ve destanların yanı sıra masal, resim, heykel, mimari ve diğer sanat dalları içinde de vazgeçilemeyen sanat objeleri olmuş ve Türk sanatı içinde yerini almıştır. Bu varlıklar, Türk milletinin inanç ve düşüncede doğaya ve yaşama verdiği önem ve kutsiyetin göstergesi olarak toplum içinde yaşayan değerler olarak her zaman varlığını sürdürecektir.

KAYNAKÇA

Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Başgöz, İlhan. *Dede Korkut Destanında Epiteller*. Çev.: Dr. Nebi Özdemir. Milli Folklor Dergisi Cilt: 5 yıl: 10 Sayı: 37 Bahar 1998.

Bayat, Fuzuli. *Oğuz Kağan Destanı Üzerine Yeni Düşünceler*. Türkler. (Ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Bekki, Selahaddin. *Altay-Türk Destancılık Geleneği ve Maaday-Kara Destanı*. Türkler. (Ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Binyazar, Adnan. *Dede Korkut*. Doğan Kardeş Kitaplığı-93 İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996

Çınar, Ali Abbas. *Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler*. (2. Baskı). Muğla: Muğla Üniversitesi Matbaası, 1996.

Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 1999.

—, *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2002.

Demirel, Hamide. *Türk Destanlarında Güzellik, Destan, Masal ve Din Unsurları ile Yabancı Destanlarda Türk Kahramanları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 1995.

Diyarbakırlı, Nejat. *Hun Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.

Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2005.

Esin, Emel. *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2004.

Gökyay, Orhan Şaik. *Dede Korkut Hikâyeleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığın Yayınları /252, İmge Matbaacılık, 2000.

İnan, Abdülkadir. *Türk Rivayetlerinde "Bozkurt". İslamiyet Öncesi Türk Destanları*.

(hzl. Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz), İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2002

Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş. 2006.

Kaplan, Mehmet. *Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı*. Türkler. (Ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Kırzioğlu, Fahrettin. *Milli Destanlarımızdan Dede Korkut Oğuznamelerinin Tarih Belgesi Bakımından Değerleri - Armenya / Yukarı Eller Tarihi'nin İçyüzü*. Belleten, C.L, Sayı: 198 (Aralık 1986)' dan Ayrı Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

Köksal, Hasan. *Türk Destanlarında Bazı Ortak Motifler*. Türkler. (Ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971

—, *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları /638, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 2000.

—, *Türk Mitolojisi*. (I-II. Cilt, 3. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006.

Öztürk, Ali. *Çağları İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Alioğlu Yayımevi, 1990.

Necmi, İbrahim. *Dede Korkut Kitabından*. Kadro, Aylık Fikir Mecmuası, Sayı 18, 1933.

Süreyya, Şevket. *Ergenekon Efsanesi*. Kadro, Aylık Fikir Mecmuası, Sayı 13, 1933

Togan, Zeki Velidi. *Türk Destanının Tasnifi*. Türkler. (Ed.) Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.